

A hajdani kolozsmonostori apátság

Kolozsvár nyugati külvárosának, Monostornak (ősi nevén Kolozsmonostornak) legnevezetesebb egyházi és egyben történelmi műemléke, az országút mellett elterülő dombon emelkedő, hajdani Benedek-rendi apátsági kolostor és templom maradványa, melyet a legtöbb kolozsvári és környékbeli lakos Kálvária templom néven tart számon.

Próbáljunk visszatekinteni az elmúlt évszázadokra, és kövessük nyomon a híres kolozsmonostori Apátság áldásos és gazdag tevékenységét, viharos történetét. Először is tudnunk kell, hogy Kolozsmonostor 1894-ig különálló település volt (a középkori oklevelekben falusi településként szerepelt, de volt olyan időszak is, amikor mezővárosi rangja volt), s csak 1894-ben csatolták Kolozsvárhoz. Monostor falusi jellegét az elmúlt két évtizedben csaknem teljesen megszüntették: a családi házakat és gazdasági épületeket lebontották, és itt épült fel Kolozsvár legzsúfoltabb, legnagyobb és legsűrűbben lakott hatalmas városnegyede.

Az ősi Benedek-rendi monostor alapítója 1061–1062-ben I. Béla magyar király volt. Ő csak az alapokat rakta le, de néhány évtized múlva, Szent László király uralkodása idején (1077–1095) már áll a híres Benedek-rendi monostor. Szent Lászlótól a monostor elnyerte a tizedszedés jogát (amit később a pápa is elismert). A monostor apátja nem volt alárendelve az erdélyi római katolikus püspöknek, mert a monostor birtokain ő gyakorolta a tizedszedés, a papkinevezés és a fegyelmezés jogát. Az apát a pápának volt alárendelve. A monostor, illetve az apátság fő kegyura és védelmezője maga a király volt. A kolozsmonostori Apátság és az erdélyi Római Katolikus Püspökség között igen gyakoriak voltak a birtokviszályok. Sajnos, nem egy esetben fegyveres összetűzések is kialakultak az említett egyházi főhatóságok között. Ilyen helyzet alakult ki 1191-ben, amikor Adorján erdélyi püspök fegyveres szolgálival megtámadta a monostort, melyben nagy rongálásokat tett. A XIII. század elején újabb fegyveres támadás érte. Vilmos püspök (1204 és 1221 között töltötte be püspöki tisztségét) kanonokjaival és fegyveres jobbágyaival feldúlta a monostort és annak templomát, az apátot börtönbe vetette, a monostor kiváltásgleveleit pedig megsemmisítette. Ekkor a pápa vette oltalmába a monostort, de nemsokára újabb, immár sokkal nagyobb veszély következett. Az 1241–1242. évi tatárjárás nyomán elpusztult a monostor, és a tatárok sok szerzetest meggyilkoltak. A tatárjárás előtti monostor építményei főleg fából készültek. A nehéz idők elmúltával, 1263-ban, IV. Béla királyunk újjraalapítja. A visszatérő szerzetesek most már kőből építik fel a monostort és gótikus stílusú templomukat. Az újjraalapított, Szűz Máriáról elnevezett monostort a király 40 falura kiterjedő birtokokkal ruházta fel. Nemsokára azonban (1280 után pár évvel) egy újabb tatár támadás áldozata lett, és birtokainak nagy része világi főhatóságok kezébe került. 1296-tól 1447-ig, szinte szünet nélkül pereskedtek a monostor eltulajdonított javainak visszaszerzése érdekében. Ez a hosszas pereskedés kisebb-nagyobb eredménnyel járt, de a monostornak többé már nem sikerült visszaszereznie összes birtokát. Már abban az időben a monostor templomának sekrestyéje országos hiteles levélőrző hely volt. A Budai Nagy Antal által vezetett 1437. évi nagy jobbágyfelkelés idején itt hitelesítették a felkelés szembenálló erőinek (nemesek és jobbágyok) megegyezéseit.

A sok veszély csökkentése és elhárítása céljából az Apátság elhatározta, hogy védőfallal övezi a monostort. De a várszerű védőfalakat 1466-ban, Mátyás király rendelete nyomán le kellett bontani, mert a falak védelme alatt hatalmi visszaélések történtek az Apátság részéről.

1556-ban, az erdélyi országgyűlés által elrendelt szekularizáció nyomán a kolozsmonostori Apátság birtokai is a kincstár kezére jutottak. Ekkor az ősi monostor bencés szerzetesei megváltak meghitt környezetüktől. Elásták a templomi felszereléseket, csupán bibliáikat, breviáriumaikat, misekönyveiket és volt kolostoruk belső életére vonatkozó irataikat vitték magukkal. Szomorú szívvel távoztak a szerzetesek, aztán szétszóródtak, és a megmaradt magyarországi monostorokban leltek új otthonra.

1581-ben Báthory István erdélyi fejedelem a jezsuita rendnek adományozta Kolozsmonostort, Kisbácsot és Jegenyét. A jezsuiták 1606-ig töltötték be a birtokos szerepet. Híres iskolát alapítottak Monostoron, melyet később Bethlen Gábor is pártfogolt. A kolozsmonostori Apátság volt birtokainak egy része 1693-tól 1773-ig ismét a jezsuiták kezére jutott, de 1773-ban,

Mária Terézia uralkodása idején a jezsuita rendet megszüntették, s ennek javait a császárnő a nagyszzebeni árvaháznak ajándékozta.

Hogy fogalmat alkothassunk a kolozsmonostori Apátság hajdani nagyságáról, vessünk pillantást Szántó István jezsuitának 1581. szeptember 1-én keltezett jelentésére, amelyben felsorolja a monostor közvetlen környékének javait. A monostortól északra eső dombokat szőlősök borítják, alattuk szántóföldek terülnek el. A monostor közelében folyik a kristálytisza vízü Szamos, amelyik igen gazdag halban. A folyó mellett egy télen-nyáron működő háromkerekű (három kövű) malom van. A monostor közelében, dombon terül el a gazdasági udvar, ahova a terményeket takarítják be: búzát, szénát, szalmát. Itt elkülönített helyek vannak az ökrök, tehének, disznók, juhok, galambok, méhek, tyúkok részére. Következik a kertek felsorolása is: egy hatalmas veteményes kert, a folyón túl található a gyümölcsöskert, egy másik kertben káposztát, dinnyét és lent termesztenek, a negyedik kert a monostortól keletre található, melyet körülölkörül rózsabokrok öveznek, de van benne gyümölcsfa és szőlő is. Nyugatra (Szászfenes felé) a monostor szántóföldjei fekszenek, dél felé meg sűrű erdők terülnek el. Szántó István jezsuita ezzel a mondattal fejezi be hajdani jelentését: „Egyszóval, Kolozsmonostorból bármerre tekintünk, északra, keletre, nyugatra, délre, minden a mienk.”

De nem árt felsorolni néhány falunevet is abból a 40-ből, amelyek a monostor fennállásának kezdeti századaiban a hajdani kolozsmonostori Benedek-rendi Apátság birtokában voltak. A felsorolt középkori települések némelyike az elmúlt századok háborús viharaiiban elpusztult, csak nevüket őrizték meg a hajdani oklevelek. Íme a részleges névsor: Kolozsmonostor, Kajántó, Apahida (ősi nevén Apáthídja), Bács (Kisbács), Szucság (Szucsák), Egeres, Sárd (Magyarsárd), Jegenye, Solyomtelke, Bogártelke, Nádas (Magyarnádas), Szentgyörgy (Kolozsvártól északra terült el), Szentbenedek (Kolozsmonostor szomszéd faluja volt), Eperjes (Jegenye közelében lehetett), Szentiván (Kisbács közelében feküdt), Tiborcelke (Magyarmacska falu környékén volt), Máriatelke (Kajántó közelében terült el), Somtelke (Egerestől északra lehetett) stb. De még ez a felsorolás sem tudja érzékeltetni a kolozsmonostori Apátság birtokainak nagyságát, hiszen volt olyan időszak is az elmúlt évszázadok folyamán, amikor az Apátság birtokai a Küküllők, a Nyárad, a Maros és a Szamos között terültek el.

Térjünk most ismét vissza a monostor építményeihez, és lássuk azok további sorsát, miután 1773-ban a jezsuiták, rendjük megszüntével elhagyták Kolozsmonostort. Az apátsági templom és kolostor romlásnak, pusztulásnak indult. 1818-ban aztán a nagyméretű templom kettős tornyát és hajóját, valamint Erdély egyik legősibb kolostorának romjait lebontották, csak a templom szentélyét hagyták meg emlékül. A bontásból származó renetek kőanyagot felhasználták az akkor épülő kolozsvári, Farkas utcai római katolikus főgimnázium építéséhez. A megmaradt szentély az 1508-ban gótikus stílusban újjáépült apátsági templom része, melyet 1818-ban javítottak, 1896-ban pedig restauráltak. Az előtte lévő (jelenlegi) templomhajót a századfordulón építették hozzá.

Az 1920-as évek elején az Erdélyi Római Katolikus Státus 25 évre bérbe adta a templomot a kolozsmonostori Görög Katolikus (román) Egyházközségnek. Aztán 1948-ban, amikor Romániában az akkori pártállam egyik napról a másikra megszüntette a görög katolikus egyházat, ez a templom is egyszerre görögkeleti (ortodox) templom lett, de a tulajdonjog mind a mai napig a római katolikus egyházé maradt.

A kolozsmonostori benedekrendi apátsági templom (Gy. Szabó Béla fametszete)